

političke konsekvence ekonomske reforme

srbobran branković

Mora se priznati da dosta neuverljivo zvuči, ponekad pakosno izrečena tvrdnja da ekonomski liberalizam¹ nužno porađa i politički liberalizam i da je Partija, projektujući (doduše iznudenom) ekonomsku reformu, u stvari sebi potpisala presudu a da toga nije ni svesna. Tvrdnja je previše kategorična a premalo zasnovana, tako da se može smatrati nedokazanom.

Ona se, doduše, može osloniti na takozvani prvi zakon društvene statike koji je formulisao još osnivač nauke o društvu i po kojem između elemenata društvene strukture mora da postoji izvesna mera saglasnosti i koherencije da bi društvo uopšte moglo da egzistira. Ali dedukovanje iz Kontovog zakona odmah se suočava u konkretnom slučaju sa nekoliko pitanja: Da li je veza između liberalizma u ekonomiji i politici do inkompatibilnosti bitna za ove dve društvene sfere; u čemu se sastoji ta nužna veza između ekonomskog i političkog liberalizma; kakve su praktične konsekvence za onu drugu oblast ako se on u jednoj dopusti a u drugoj izostavi?

Ovo su verovatno granice dedukovanja iz pomenute primise i istovremeno granice daljeg načelnog tretiranja ovog pitanja. U njegovoj daljoj obradi očigledno mora da usledi analiza konkretnih okolnosti pod kojima se uvodi ekonomski a izostavlja politički liberalizam. Da bi se pak utvrdio mogući i stvarni uticaj ekonomske reforme na eventualne promene u političkom ustrojstvu (što sebi ovde postavljamo za cilj), mora se prethodno locirati ova reforma u konkretni društveni topos, to jest u ukupnost njegovih problema i protivrečnosti, s jedne strane i (ne)nameravanih (a nužnih) promena, s druge strane.

Može zazvučati čudno, ali osnovni problem ustrojstva našeg društva je paradoks njegove preterane decentralizovanosti i istovremene visoke centralizovanosti. Contradictio in adiecto? Pored eventualne kontradikcije i tvrdnja o visokoj centralizovanosti sistema koji je do ivice raspada dezintegriran može zaista da začudi.

Međutim, linije centralizacije i decentralizacije na zamišljenoj mapi delatnosti, institucija i organizacija jednog društva mogu da idu u dva pravca: u vertikalnom i horizontalnom. Na društvenoj vertikali stepen (pre svega političke) decentralizacije i a(u)to(n)omizacije ozbiljno je prešao meru, čak donju granicu funkcionalnosti i o tome uglavnom postoji opšta saglasnost.

Ali društveni život se i horizontalno diferencira na svoje manje ili više autonomne sfere: političku, ekonomsku, kulturnu, informacijsku. Mogućnost horizontalne centralizacije je u dovođenju svih sfera društvenog života u zavisnost od jedne. Kod nas je, očito, da centralizacija izvršena u političkoj sferi koja je u čelični zagrljaj obuhvatila sve ostale, remeteći i čak dovodeći u pitanje njihovo funkcionisanje.

Svaka od ovih sfera, uprkos političke centralizacije, i sama je vertikalno decentrirana: horizontalna centralizacija izvedena je, naime, na svakom nivou decentralizacije.

Tako s jedne strane imamo raštimo vanost, čak delimičan raspad društvene strukture, ali, s druge strane, taj raspad nije potpun samo zahvaljujući čvrstoj horizontalnoj centralizaciji koja raštimo vane delove celine drži zaledene na svakom nivou društvene vertikale.²

Došlo je, dakle, do ozbiljnog narušavanja nužnog sklada — balansa između horizontalne i vertikalne (de)centralizacije društva, odnosno do izmeštanja osetljivog zgloba između ova dva vezivna elementa društvene strukture. Zato reformski projekat ima smisla i šanse samo ukoliko znači temeljnu rekonstrukciju celokupnog društvenog ustrojstva, ako ponovo uspostavlja narušeni balans i elemente društvene strukture dovodi u takav odnos koji će omogućiti bar njihovo funkcionisanje, ako već ne i njihov maksimalnu efikasnost. Sadašnja politika, međutim, očito ne želi da ponire u te dubine promena niti da se dobrovoljno odrekne vlastite dominacije.

Zato suštinsko postaje pitanje: Kakve promene u takvu (kontradiktornu) konstelaciju činilaca društvene strukture unosi ekonomska reforma koju politika nikako nije mogla da izbegne.

Ekonomsom reformom samo se privreda izvlači iz čeličnih okova centralizacije po horizontali. Čini se, međutim, da reforma u ekonomiji, premda parcijalna, iznudiće još mnogo što-šta.

Proizvođenje materijalnih i duhovnih vrednosti ima svoje dve strane: prvo, samu delatnost neposrednog proizvodjenja i, drugo, društveno osposobljavanje, realizaciju i promociju efekata te delatnosti. Centralizacijom društva u ravni politike ova druga strana rada, njegova društvena promocija, dobila je izrazito političko obeležje, to jest sama politika je postala osnovni kanal društvene promocije. Na najkrupnijem planu najreljefnije su utisniti tragovi presudnog uticaja politike čak na sudbinu privrede, kulture, nauke, školstva. Na nivou osnovnih privrednih subjekata politika je takođe presudno umešana, od njihovog osnivanja, preko takozvane podrške šire zajednice, do spasavanja od propadanja. U vezi s politikom, uz pomoć politike i kroz samu politiku i pojedinac mnogo efikasnije rešava svoje probleme, od zapošljavanja,

napredovanja u službi do niza naizgled sitnih pogodnosti koje život čine mnogo lagodnijim. Zato je više nego jasno u kojoj meri politika ovlađava drugim sferama i delatnostima u društvu.³

Ekonomska reforma donosi stratešku promenu: osnovni kanal društvene promocije seli se iz sfere politike u sferu u kojoj se vrednosti i stvaraju jer se iz osnovne, ekonomske sfere uklanjaju prepreke koje su je sputavale i vezivale za politiku. (Naravno, politika se ne odriče tutorstva u drugim sferama, ali će njeno povlačenje iz ove najvitalnije sfere po svoj prilici biti presudno za brzi pad uticaja i u drugim sferama).

Najvidljivija politička konsekvencija takve promene biće ogromna demobilizacija (politički mobilisanih) masa jer osnovni uslov društvene promocije prestaje da bude partijsko-politička podobnost, a to postaje sam rad. Ogromna zavisnost od politike gubiće se, naravno i na nivou privrednih kolektiva za koje više ne može biti presudna milost politike i politička poslušnost poslovnih struktura kojom se ta milost zaslužuje.

Istovremeno, dopuštanjem autonomnosti ekonomije, politika bitno gubi u nadležnostima. Ako se zna da se gro aktivnosti sadašnjih političkih organizacija odvija u takozvanim sektorima za društveno-ekonomske odnose, onda je jasno na koliki je uzmak (oslobađajući ekonomiju sopstvenog tutorstva) politika prinuđena.

U društvu koje se vraća sebi, u košmarom, uzavrelo socijalno-ekonomskom okruženju, gromadne sante politike koje plutaju u neredu topiče se ubrzano kao led u vreloj vodi. Naravno, neće (jer ne može) iščeznuti politika, ali će iščeznuti politika koja asocira na led, koja okiva sve čega se dočepa.

Promena je zaista strateška jer pomenuta demobilizacija će nužno značiti bukvalno ogoljavanje političkih rukovodstava, upravo zbog naglog osipanja sledbenika. Sama Partija na taj način će se suočiti sa ogromnom pasivizacijom masa i odlivom članstva, što će pitanje legitimnosti njene vlasti izostriti do najveće moguće mere.

No ta politička demobilizacija ne mora nužno da znači i depolitizaciju masa. Drugim rečima, pasivizacija koja nastupa drugačija je od već poznatog sindroma socijalističke političke apatije jer se u toj apatiji, upravo zbog ogromne moći kojom politika raspolaže, ne ispoljava neloyalnost. Demobilizacija o kojoj je reč znači, međutim, pasivizaciju u odnosu na dotadašnji politički kurs, ali ne i u odnosu na svaku političku inicijativu.

S tim u vezi karakteristične su promene u društvenoj svesti. Njeno osnovno obeležje je neautonomnost, a razlog te neautonomnosti je u činjenici da je ova svest decenijama formirana spolja, odozgo, a ne iz sebe same, iz slobodnog sučeljavanja sa stvarnošću i samom sobom kao delom te stvarnosti. Pošto je taj spoljni demiurg bila jedna ideja jedno(sno)g usmerenja, to je suštinsko obeležje tako formirane svesti bio monizam. Dozvoljen je bio samo jedan, zvaničan smer, bez rasipanja, bez one blagotvorne difuzije i različnosti.

Pod furioznom naletom krize taj spoljni demiurg društvene svesti odjednom se našao u defanzivi — njega je faktički suspendovala sama surova stvarnost, a društvena svest se iznenada našla ogoljena i (kao bitno neautonomna) nesprema za samostalno sučeljavanje sa stvarnošću. Društvenoj svesti kojoj je prinudno nametnuta jednosmernost, a onemogućena svaka difuzija — posle podeljenja spoljnog usmerivača sledi konfuzija. Stare knjige kažu da su Jevreji po izlasku iz Egipta, gde su bili robovi, 40 godina lutali pustinjom ukruć da se priviknu na slobodu. Taj šokantni susret sa sobom, taj prvi dečiji udisaj, nas je upravo zadefinisao. Konfuzija nas, naravno, nije zaobišla, uzdrmane su sve vrednosti, izgubljeni gotovo svi kriterijumi.

U takvom »idejnom okruženju« odvijaju se strateško povlačenje politike iz značajnog dela prostora društvenog života.

Kakav model političkog organizovanja društva je najrealnije očekivati u situaciji koje će nastati autonomizacijom ekonomske sfere na račun političke?

Teorijski, mogla bi se razlikovati tri tipa političkog aktivizma građana:

1. Ideološko-mobilizatorski tip koji mase uvodi u politiku »odozgo« dirigovanim ciljevima i sredstvima i oktroisanim formama i kanalima. Opšti način mobilizacije je veštačko pomeranje društvenog centra gravitacije-a iz vitalnih sfera proizvodnje materijalnih i duhovnih vrednosti u sferu upravljanja društvom, a poverenje ljudi se nastoji zadobiti primamljivim ideološkim bajkama, uz pomoć monopolisanih sredstava masovnih komunikacija i raznih oblika političke mitologije.

2. Tip euforične mobilizacije koji se zasniva na svesti (realnoj ili manipulacijom stvorenoj) o nacionalnoj, klasnoj, verskoj, ekološkoj ili nekoj drugoj egzistencijalnoj ugroženosti, ratnoj opasnosti i sl.

3. Slobodni tip koji se zasniva na racionalnoj spoznaji interesa i definisanju ciljeva, kao i na slobodi političkog organizovanja za njihovo ostvarivanje.

Osnov ideološke mobilizacije najčešće je bila infantilna utopija o raju na zemlji koji se, uprkos delovanju ekonomskih zakonitosti, može »izgraditi«, nekada do tačno utvrđenog roka. Takav tip mobilizacije ima najmanje šansi u vreme kad nas je olovni teg ekonomije čvrsto prikovao za tle.

Još uvek su sveža sećanja na bezbrižne sedamdesete, na opijenost zavodljivim »najzad pronađenim oblikom«, na prave ideološke bahanalije i gotovo neukusnu razmetljivost i samouverenost. Račun je bio surov i sada upravo preturamo po džepovima u potrazi za poslednjim sitnijem, iako je očigledno da to ni izbliza neće namiriti dug. Malo je onih koji bi se danas usudili da obećavaju raj, a još je manje onih koji bi se usudili da u to obećanje poveruju.

U stvari, ekonomska reforma — pomenutim strateškim pomeraњem osnovnog kanala društvene promocije — istorijski destruiira ovakav tip mobilizacije i uslovljava upravo obrnuti proces — demobilizaciju masa.

Tip euforične mobilizacije je samo povremeni i privremeni tip mobilizacije jer se visoka tenzija koju on nameće i podrazumeva može održavati samo privremenim usmeravanjem gotovo celokupne socijal-